

Хроніка

Українсько-румунський науковий проект *‘Ancient Eastern Artifacts and other Oriental Items in Public and Private Collections of Romania and Ukraine (19th – first half of the 20th century)’ (2018–2019 pp.)*

У 2018–2019 рр. Інститутом сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ та Інститутом історії ім. Н. Йорга Румунської академії проводилася робота над спільним науково-дослідницьким проектом “Ancient Eastern artifacts and other Oriental items in public and private collections of Romania and Ukraine (19th – first half of the 20th century)” (“Давньосхідні артефакти та інші східні об’єкти в державних і приватних колекціях Румунії та України (XIX – перша половина XX ст.)”). 29 жовтня – 17 листопада 2018 р. наукові співробітники Інституту сходознавства *М. О. Тарасенко* та *Г. В. Вертієнко* перебували у науковому відрядженні у м. Бухарест (Румунія) на запрошення румунських колег у межах цього проекту. За час відрядження було оглянуто низку колекцій давньосхідних та давньосхідних старожитностей, зокрема єгипетських, у Національному музеї колекцій мистецтва, Національному музеї історії Румунії, Музеї Г. Сервені та фондах Інституту археології Румунської академії, де зберігається колекція колишнього Національного музею старожитностей (1864–1956). Дослідники опрацювали низку східних манускриптів у Відділі рукописів та стародруків Бібліотеки Румунської академії. *Г. В. Вертієнко* сконцентрувала увагу на іранських рукописах, зокрема на рукописі “Шагنامه” Фірдоусі Ms. Or. 333 (XVIII ст.). *М. О. Тарасенко* дослідив фрагмент папірусу давньоєгипетської Книги мертвих XVIII династії, щодо якого було досягнуто домовленість про його переклад та подальшу публікацію. За тематикою проекту було опрацьовано наукову літературу в бібліотеках Румунської академії, Інституту історії ім. Н. Йорга, а також опрацьовані дотичні документи в Національному архіві Румунії. *Г. В. Вертієнко* мала можливість працювати з іраністичною літературою в бібліотеці Інституту історії релігії Румунської академії, який, поміж іншого, досліджує й східні релігії. Було досягнуто домовленість про майбутню співпрацю та обмін літературою між цим

науковим закладом і Інститутом сходознавства. Керівництво Інституту історії релігії подарувало бібліотеці Інституту сходознавства свої видання.

У межах зазначеного проекту до м. Києва було запрошено наукового співробітника Інституту досліджень Південно-Східної Європи Румунської академії *Іоану Феодоров*, яка перебувала у столиці України в період 21–28 червня 2018 р. Дослідниця виступила з доповіддю на XXII Сходознавчих читаннях А. Кримського (Інститут сходознавства, 22–23 червня 2018 р.) про стан досліджень арабо-християнської рукописної спадщини в європейських наукових та освітніх центрах. Хоча за основним фахом І. Феодоров є філологом-арабістом, її наукові інтереси охоплюють широку культурологічну тематику – зокрема, вона є редактором багатотомного каталогу румунських артефактів, наявних поза межами Румунії, один із випусків якого присвячений румунській культурній спадщині в Україні¹.

Свою чергою, науковий співробітник Інституту сходознавства *Ю. І. Петрова* перебувала у відрядженні до м. Бухарест у період 13–26 жовтня 2018 р. Під час відрядження було опрацьовано низку арабських (передусім арабо-християнських) рукописів, які зберігаються у Бібліотеці Румунської академії, а також арабо-християнські стародруки у Синодальній бібліотеці Румунської Патріархії, з метою подальшої підготовки їхніх наукових описів.

2–6 вересня 2019 р. у м. Бухарест відбувся 12-й Міжнародний конгрес із досліджень Південно-Східної Європи (12th International Congress of South-East European Studies). Організаторами цього масштабного наукового заходу, який проводиться раз на чотири роки, є Румунський Національний комітет досліджень Південно-Східної Європи Румунської академії та Міжнародна асоціація досліджень Південно-Східної Європи. Цього року у Конгресі взяли участь понад 400 осіб із 30-ти країн. Роботу було організовано за 35-ма секціями; у тому числі відбулося засідання секції, присвяченої зв'язкам країн Південно-Східної Європи зі

¹ *Cândea, Virgil. Mărturii românești peste hotare: creații românești și izvoare despre români în colecții din străinătate. Vol. 6. Partea 1: Ucraina – Vatican / ed. coord. Ioana Feodorov și Andrei Timotin. București, 2016.*

Східним Середземномор'ям. Ця тематика об'єднала науковців із низки країн (Італія, Кіпр, Ліван, Румунія, Німеччина, Україна, Сербія, Туреччина, Франція, Росія), інтереси яких пов'язані з історією та культурною спадщиною християнських та мусульманських спільнот Близького Сходу. Ю. І. Петрова виступила на цій секції з доповіддю про зібрання арабських рукописів у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, розповівши про історію формування й дослідження колекції, представивши детальний огляд її християнської складової та окресливши перспективи подальшого дослідження. Робота над цією тематикою проводиться як у межах спільного з румунськими колегами проекту, так і в руслі планових досліджень Інституту сходознавства з виявлення, ідентифікації, опису, каталогізації, публікації та перекладу пам'яток Сходу, що зберігаються в українських архівних, бібліотечних та музейних фондах.

Г. В. Вертієнко, Ю. І. Петрова, М. О. Тарасенко

**Міжнародне наукове співробітництво
Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського
НАН України в галузі єгиптології (2018–2019 рр.)**

У рамках діяльності Міжнародного наукового проекту “The Gate of the Priests. Bab el-Gasus Project: Funeral Pragmatics of the Ancient Egyptian (Religious) Elite in the Third Intermediate Period” (*Centre of Classical and Humanistic Studies, Faculdade de Letras da Universidade de Coimbra, Coimbra, Portugal*) та планових тем Відділу Близького та Середнього Сходу Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України “Східні рукописи та артефакти в архівних та музейних фондах Східної Європи” та “Східні артефакти в публічних і приватних колекціях України” протягом 2018–2019 рр. було організовано та проведено низку заходів.

14–21 червня 2018 р. відбулася науково-дослідницька поїздка єгиптологів професора *А. Нівинського* (Prof. Dr. hab. *Andrzej Niewiński*, University of Warsaw, Poland) та *Н. В. Лаврентьєвої* (Державний музей образотворчих мистецтв ім. О. С. Пушкіна, Москва) до Києва та Одеси. Протягом цього візиту були досліджені давньоєгипетські саркофаги Третього перехідного періоду в фон-

дах Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника (НКПШЗ) та Одеського археологічного музею НАН України (ОАМ) з метою підготовки сумісної монографії та каталогу «Wāb el-Gusūs, “Russian” Lot VI» («Баб ель-Гусус, “російський” лот VI»).

15 червня 2018 р. в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику (м. Київ) була прочитана відкрита лекція проф. *А. Нівинського* “At the door of a sensational discovery: the archaeological works of the Cliff Mission at Deir el-Bahari 1999–2015” (“На порозі сенсаційного відкриття: археологічні роботи Скельної експедиції у Дейр ель-Бахарі, 1999–2015 рр.”)².

19 травня 2018 р. в Одеському національному університеті ім. І. І. Мечникова були прочитані відкриті лекції проф. *А. Нівинського* “The most beautiful coffins in the history. Theban coffins of the 21–22 Dynasties” (“Найкрасивіші саркофаги в історії. Фіванські саркофаги періоду XXI–XXII династій”) та старшого наукового співробітника Інституту сходознавства *М. О. Тарасенка* “Пам’ятки XXI династії в музеях України”. Остання була присвячена огляду та музейній історії датованих XXI династією (1069–945 рр. до н. е.) давньоєгипетських старожитностей, які зберігаються в чотирьох музеях України – Одеському археологічному

Дослідження саркофага в Одеському археологічному музеї НАН України, червень 2018 р. На фото *М. О. Тарасенко* та *А. Нівинський*

² <https://bit.ly/2ro84Cr>

музеї НАН України, Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, Львівському музеї історії релігії та Музеї східного мистецтва у Золочівському замку.

* * *

1 липня – 30 вересня 2018 р. за Грантом програми Німецької служби академічних обмінів (*DAAD, 'Research Stays for University Academics and Scientists, 2018'*) старший науковий співробітник Інституту сходознавства *М. О. Тарасенко* здійснив тримісячну поїздку для стажування в Інституті єгиптології Вільного університету м. Берлін, Німеччина (*Freie Universität Berlin, Fachbereich Geschichts- und Kulturwissenschaften, Ägyptologisches Seminar*) за проектом “Ancient Egyptian Funerary Statuettes (*shabtis*) in the Odessa Archaeological Museum” (“Давньоєгипетські поховальні статуєтки (*ушебті*) в Одеському археологічному музеї”). Керівником з боку приймаючої сторони виступив професор *Й. Кахль* (Univ. Prof. Dr. *Jochem Kahl*).

* * *

23–26 жовтня 2018 р. співробітники Інституту сходознавства *М. О. Тарасенко* та *Г. В. Вертієнко* здійснили наукове відрядження до м. Афіни, протягом якого 24 жовтня 2018 р. в Культурному центрі при Посольстві України в Грецькій республіці в Афінах була прочитана відкрита лекція *М. О. Тарасенка* “The Double Lion (*Rwty*) Scene in the Egyptian Book of the Dead” (“Сцена з подвійним левом (*Rwty*) в єгипетській Книзі мертвих”)³. Захід було організовано Інститутом сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України та Грецьким інститутом єгиптології (*Hellenic Institute of Egyptology*). Протягом цього заходу було затверджено Меморандум про співробітництво між Грецьким інститутом єгиптології та Інститутом сходознавства, що був підписаний Директоркою Грецького інституту єгиптології, професором *А. Маравелією* (Prof. Dr. *Alicia Maravelia*) та Директором Інституту сходознавства НАН України *О. В. Богомолівим*. Меморандум передбачає подальше поглиблене співробітництво між закладами, організацію сумісних наукових та освітніх проектів, проведення лекцій, академічний обмін тощо.

³ <https://bit.ly/2Lz8zQX> ; <https://bit.ly/2LvmEic>

* * *

На запрошення та за підтримки Центру з вивчення Стародавнього Єгипту “Мехен” (*Studiecentrum voor het Oude Egypte “Mehen”*, Leiden) 28 квітня 2019 р. в Музеї Стародавнього Сходу (*Rijksmuseum van Oudheden*) в Лейдені (Королівство Нідерланди) науковий співробітник Інституту сходознавства *М. О. Тарасенко* виступив із двома лекціями, присвяченими єгипетським колекціям у музеях України: “The Book of the Dead in Ukraine” (“Книга мертвих в Україні”) та “The 21st Dynasty Egyptian objects in the museums of Ukraine” (“Пам’ятки XXI династії в музеях України”). Наступного дня, 29 квітня 2019 р. в рамках “Book of the Dead Workshop” (“Семинару з Книги мертвих”) *М. О. Тарасенко* прочитав студентам-єгиптологам Лейденського університету (*University of Leiden*) лекцію “Studies on the vignettes from Chapter 17 of the Book of the Dead: iconography and typology of the ‘double lion’ scene” (“Студії з віньєток 17-ї глави Книги мертвих: іконографія та типологія сцени з подвійним левом”)⁴.

* * *

7 травня 2019 р. на кафедрі археології Єгипту та Нубії (*Zakład Archeologii Egiptu i Nubii*) в Інституті археології Варшавського університету співробітник Інституту сходознавства *М. О. Тарасенко* прочитав лекцію “The 21st Dynasty objects in the museums of Ukraine” (“Пам’ятки XXI династії в музеях України”)⁵. Лекція була організована в рамках візиту *М. О. Тарасенка* до Польщі на запрошення проф. *А. Нівинського* (Prof. Dr. hab. *Andrzej Niwiński*, University of Warsaw, Poland) з метою ознайомлення з давньоєгипетськими пам’ятниками Третього перехідного періоду в музейних зібраннях Польщі (Варшава, Краків, Познань).

* * *

12–22 червня 2019 р. Київ відвідав єгиптолог, професор Бухарестського університету *М. Чіхо* (Prof. Dr. *Miron Cihă*, University of Bucharest, Romania). На меті візиту було ознайомлення з єгипетськими колекціями музеїв Києва та обговорення можливостей наукового співробітництва між українськими та румунськими

⁴ <https://bit.ly/2Lyf8TO>

⁵ <https://bit.ly/2Lyf8TO>

науковцями в галузях дисциплін про Стародавній Схід. Організатором візиту проф. *М. Чіхо* в Україну виступив співробітник Інституту сходознавства *М. О. Тарасенко*.

* * *

У рамках діючого Меморандуму про співробітництво між Інститутом сходознавства та Грецьким Інститутом єгиптології (Афіни), 30 вересня – 2 жовтня 2019 р. в Києві відбувся цикл відкритих лекцій директорки Грецького Інституту єгиптології професора *А. Маравелії* (Prof. Dr. Dr. *Alicia Maravelia*, Athens, Greece). Організатором і модератором візиту та лекцій *А. Маравелії* був співробітник Інституту сходознавства *М. О. Тарасенко*. 30 вересня 2019 р. на Історичному факультеті Київського Національного університету імені Тараса Шевченка були прочитані лекції “Ancient Egyptian Astronomy: from the Heliacal rising of Sirius and the Decans to orientation of monuments” (“Давньоєгипетська астрономія: від геліакального сходу Сіріуса та Деканів до орієнтації пам’яток”) та “An Introduction to Ancient Egyptian Mathematics” (“Вступ до давньоєгипетської математики”).

Лекція *А. Маравелії* в Інституті сходознавства
ім. *А. Ю. Кримського* НАН України

1 жовтня 2019 р. в Інституті сходознавства була наступна лекція “Egyptian Collections in Hellas: National Archaeological Museum of Athens and the Benaki Museum” (“Єгипетські колекції в Греції: Національний археологічний музей в Афінах та Музей Бенакі”). 2 жовтня 2019 р. в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику була прочитана лекція “Mummification in Ancient Egypt and the Mummy Project of the Hellenic Institute of Egyptology” (“Муміфікація у Стародавньому Єгипті та Проект по дослідженню мумій Грецького інституту єгиптології”).

Г. В. Вертієнко, О. Ю. Заплетнюк, М. О. Тарасенко

**Східна тематика на Щорічній
науково-практичній конференції
Національного музею історії України
(Київ, 28–29 листопада 2019 р.)**

29 листопада 2019 р. у Музеї історичних коштовностей України (МІКУ) (філіалі Національного музею історії України (НМІУ)) відбулася щорічна конференція⁶, присвячена історії ювелірного мистецтва. Доповіді, оголошені на конференції, були присвячені різним періодам від давнини до сучасності.

У п’яти доповідях розглядалися різні аспекти культури скіфів та інших іранських народів давнини. У доповіді *Г. В. Вертієнко* (Інститут сходознавства НАН України) було проаналізовано авестійську термінологію позначення коштовних металів та контекст, в якому вона вживається. Міфологічну складову цієї термінології можливо порівняти з ритуальними реаліями скіфів, зокрема з обрядом поховання володарів у золотому одязі (концепт “золотих людей”), традицією оздоблення золотом зброї, посуду, кінської зброї.

Скіфська традиція прикрашання золотими нашивними пластинками одягу була розглянута в інших доповідях. *О. В. Ліфантій* (НМІУ) присвятила свою доповідь розгляду ключових питань класифікації нашивних пластинок (аплікацій), що є базовою основою для будь-якого подальшого їхнього дослідження.

Л. С. Клочко (МІКУ) розглянула фантастичні образи (грифони, рогаті та крилаті хижакі і сфінкси), зображення яких прикрашали

⁶ <https://bit.ly/2P0koSe>

одяг із комплексів двох поховань початку IV ст. до н. е. з Бердянського кургану (Північне Приазов'я).

Доповідь *Є. О. Величко* та *Ю. Б. Полідовича* (МІКУ) була присвячена фантастичному образу крилатого кабана, зображення якого відомі за нашивними пластинками другої половини V – першої половини IV ст. до н. е. Художній образ такої істоти зародився в деяких грецьких містах узбережжя Малої Азії та прилеглих островів наприкінці VI ст. до н. е., коли ця територія увійшла до сфери впливу Ахеменідської держави. Міфологічна складова образу, вірогідно, співвідноситься з образом авестійського Веретрагни у подібні вепра, що летить.

Ю. О. Білан (МІКУ) проінформував про золоті зооморфні пластинки, що походять з розкопок Л. П. Крилової скіфських курганів на Криворіжжі, а також ознайомив із головними фактами життя дослідниці.

Одна доповідь була присвячена єгипетській тематиці. Студентка історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка *Н. М. Бондаренко* виголосила доповідь, присвячену відкриттю Великого Єгипетського музею в Каїрі та задіяним при його створенні новаторським ідеям, які можуть бути корисними для зберігання та формування майбутніх експозицій єгипетських старожитностей у музеях України.

Одразу кілька інформаційних повідомлень було об'єднано в одній великій доповіді, присвяченій історії перснів, співавторами якої були *С. А. Березова*, *Є. О. Величко*, *Н. І. Малюк*, *Т. М. Савченко* та *Ю. Б. Полідович*. Приводом для підготовки такої доповіді стала виставка “Персні. Тисячолітні історії звичних речей”, що

Персні з колекції Музею історичних коштовностей України.

© МІКУ; фото Д. В. Клочко

проходить у МКУ. Серед представлених у доповіді 51 персня найдавнішими були скіфські IV ст. до н. е., з яких один на щитку має зображення лева і барана, що, можливо, втілює одну з версій міфологеми *фарну*. Візантійські персні, з одного боку, були представлені ранніми виробами III–V ст., прикрашеними вставками коштовних каменів, переважно сердоліку. Один із таких перснів має вставку з оніксу із зображенням мурахи. Два персні є пізньовізантійськими, зокрема перстень-печатка, в центрі якої зображено птаха. Середньовічні персні, з одного боку, презентують типові прикраси салтівського (хозарського) типу VIII–X ст., а з іншого – вироби золотоординського часу: персні з “архітектурним” коробчастим щитком. Унікальним є срібний перстень XIV ст. (походить із колекції Б. і В. Ханенків) з багато орнаментованою шинкою та масивним щитком, прикрашеним чотирма гранатами та трьома філігранними конусами, що у поєднанні утворюють два трикутники, накладені один на одного (“Щит Давида” або “Печатка Соломона”). З-поміж перснів XVII–XIX ст. вирізняються два східних персні: срібний перстень із великою сердоліковою вставкою, на якій відтворено шість імен, священних для мусульман-шиїтів (1), а також китайський срібний пластинчастий перстень, на щитку якого у рельєфі зображено собаку Фу (лева Будди), а на шинці вигравірувано кілька ієрогліфів (2).

Доповідь *З. Б. Шинчук* (Одеський муніципальний музей особистих колекцій ім. О. В. Блещунова) була присвячена казахській жіночій підвісці-оберегу з колекції ісламського ювелірного мистецтва XIX – початку XX століття ОММОК імені О. В. Блещунова. В доповіді також було коротко охарактеризовано центрально-азійську колекцію музею.

Планується видання збірника за матеріалами конференції, а також роботу самої конференції наступного року.

Ю. Б. Полідович